

Mazin in Boričevac, *ibid.*, str. 518, 519, 522, 523, 524, 525, 526, 527. — 66. *Ibid.*, str. 538, 539, 540; pismo deželnega glavarja glavarjema najetih strelcev, da se pripravijo, da bodo šli na pomoč Lenkoviču in da se oskrbijo za 14 dni, *ibid.*, str. 528, 529, 530. — 67. O tem pohodu in stanju turške nevarnosti je Lenkovič pisal tudi obema glavarjema najetih strelcev, banu v Zagreb in Gašperju Roberju (?). *ibid.*, str. 532, 533, 534, 535, 536, 537; »generali« pa so v fasc. 124 a (nova št. fasc. 202), ni pagine. — 68. Vjekoslav Klaič, *Povjest Hrvata*, knjiga V, Zagreb 1973, str. 294. — 69. 30. julija piše iz Črnomlja Baltazar

Kacijaner, da mu je pisal Simon Juršanič (prilaga pismo), da namerava 100 Turkov vpasti preko Gline; od poveljnika Bihača pa je dobil obvestilo, da bodo Turki vpadli okoli Krstinje, Klokoče in Kladuše, fasc. 283, 284 (nova št. fasc. 413), str. 552, 554, 555; pismo deželnega glavarja Tomažu Nagliču, da je zaradi nevarnosti turškega vpada s svojimi strelci v pripravljeno-sti in po potrebi na voljo Lenkoviču in Auerspergu, obenem pa mu sporoča, da bo dobil tako on kot Bernard Raunach za svoje strelce plačo (Lifergeld), *ibid.*, str. 558, 559. — 70. Vjekoslav Klaič, *Povjest...* str. 295. — 71. *Ibid.*, str. 295

RIBNICA IN DEŽELNOZBORSKE VOLITVE 1861 — 1913

VASILIJ MELIK

S februarjskim patentom 26. 2. 1861 in njegovimi prilogami so dobile avstrijske dežele svoje deželne rede in deželne volilne rede, ki so pomenili temelj volilnega sistema za ves čas do propada habsburške monarhije ob koncu prve svetovne vojne. Kranjska je dobila deželni zbor s 37 poslanci. Eden je bil vsakokratni ljubljanski škof, 10 so jih volili veleposestniki, 2 člani trgovsko-obrtna zbornice, 8 prebivalci določenih mest in trgov, 16 pa prebivalci ostalih, pretežno kmečkih občin. Veleposestvo so vseskozi predstavljali poslanci nemške stranke, v mestih sta si bili v šestdesetih in sedemdesetih letih nemška in slovenska stranka približno enako močni, šele pozneje je prevladala slovenska. Le v kmečki kuriji je vseskozi gospodovala slovenska stranka. V šestdesetih in sedemdesetih letih so se bili ostri boji med obema narodnostnima strankama za večino v deželnem zboru: dvakrat po šest let je bila ta večina nemška. Tako je bilo v prvem deželnem zboru (1861—1867), ko slovenska stranka pri volitvah še ni organizirano nastopila, tako je bilo v šestem (1877 do 1883), ko je avstrijska nemško-liberalna vlada pritiskala z vso silo na Slovence, misleč, da bo mogoče njihovo narodno gibanje zatreti. Taffejeva vlada, ki je 1879 sledila nemško-liberalni, je priznala Kranjsko za slovensko deželo. Odtlej so imeli navadno Nemci 11 mandatorov, Slovenci pa 25. Glede na število prebivalstva je bil delež nemških poslancev mnogo prevelik, saj je bilo Slovencev 93 %, Nemcev pa le 6 % (1880), nazadnje celo le 5 % (1910).

Volitve na ozemlju današnje ribniške občine so bile posebej zanimive zaradi tega, ker je bilo tako v kmečki kot v mestni kuriji to področje združeno z nemškimi kočevarskim ozemljem v enem volilnem okraju.

Meje kmečkim volilnim okrajem so v vseh naših deželah leta 1861 določili po mejah političnih okrajnih glavarstev, kakor so nastala leta 1849. V kočevskem okrajnem glavarstvu so bili združeni trije sodni okraji: Velike Lašče, Ribnica in Kočevje. Prav tako so bili ti sodni okraji (razen Kočevja in Ribnice, ki sta volila v mestni kuriji) povezani v enem volilnem okraju kmečke kurije. Ne upravna ne volilna razdelitev nista upoštevali narodnostne meje. Kočevarsko ozemlje ni bilo v celoti v kočevskem okrajnem glavarstvu. Posamezni deli nemškega ozemlja so bili še v sodnih okrajih Zužemberk (občina Smuka), Novo mesto (občini Poljane in Crmošnjice) in Crnomelj (občina Planina). Tudi kočevski sodni okraj ni bil v celoti nemški: tu sta bili še slovenski občini Kostel (pozneje razdeljena v občini Banja Loka in Fara) in Osilnica ter mešani občini Trava in Draga. Drobec kočevskega ozemlja je segal v ribniški sodni okraj (vas Grčarice). Kočevski volilni okraj je imel skoraj dvotretjinsko slovensko večino (63 %). Vlada torej, ko je sestavljala volilne okraje, ni izrabila prilike, da bi ustvarila poseben nemški volilen okraj, ki bi mu bilo jedro kočevarsko ozemlje in ki bi imel nemško večino, pa bi bil tako edini nemški kmečki volilni okraj na Kranjskem. Vladina naravnost v

nemško korist se je videla v dveh drugih rečeh. Kočevskemu volilnemu okraju sta bili dodeljeni dve poslanski mesti, kar je bilo z ozirom na število prebivalstva preveč, saj sta bila kamniški, zlasti pa novomeški volilni okraj večja, pa sta imela le vsak po enega poslanca. Drugič pa je imela središčno lego v političnem okraju Ribnica in bi bila zato tudi najbolj naraven sedež okraja, vlada pa se je kljub temu odločila za Kočevje.

Podobno favoriziranje Kočevja je bilo tudi pri oblikovanju okrajev mestne kurije. Ljubljana sama zase je volila dva poslanca, Idrija (ki je bila takrat drugo največje mesto na Kranjskem) sama zase enega, vseh drugih 13 mest in trgov pa je bilo razdeljenih na pet volilnih okrajev. Notranjska tri (Postojna, Vrhnika, Lož) so volila v enem, gorenjskih pet v dveh (Kranj, Škofja Loka v enem, Tržič, Radovljica, Kamnik v drugem), dolenskih osem pa tudi v dveh, toda tako, da sta volila v enem samo Kočevje in Ribnica, vseh ostalih šest (Novo mesto, Višnja gora, Črnomelj, Metlika, Kostanjevica, Krško) pa so stlačili v drugega. Na ta način je bil kočevski volilni okraj najmanjši (2295 prebivalcev leta 1869), novomeški pa za Ljubljano največji (6063). Ker je bilo Kočevje sedež volilnega okraja, so njegovi volilci volili doma, Ribničani pa so morali priti volit v Kočevje. Vse to je bilo Kočevju v prid, vendar pa še nikakor ni zagotavljalo nemške zmage v kočevskem mestnem volilnem okraju. Vedeti moramo tudi, da sestavljalci volilnega reda leta 1861 niso imeli še nikakršnih pravih volilnih izkušenj (razen delnih iz leta 1848), pa zato tudi še niso mogli ustvariti kake prefinjene volilne geometrije, tudi če bi jo hoteli. Le načelno in na splošno so poskrbeli za to, da bo sistem predvsem v prid veleposestnikom, nato meščanom, da bo ščitil premožne — vse to pa je na Kranjskem pomenilo več dobrega za Nemce kot za Slovence.

Mestni in kmečki kočevski volilni okraj, ki sta skupaj sestavljala celotno ozemlje kočevskega okrajnega glavarstva, sta razpolagala s tremi mesti od 24, kolikor sta jih imeli mestna in kmečka kurija na Kranjskem. Ta delež (12,5 %) je bil zelo ugoden, če računamo, da je glavarstvo po štetju leta 1857 s 40779 prebivalci štelo samo 9 % prisotnega civilnega prebivalstva dežele, po štetju leta 1910 pa z 41708 prebivalci celo samo 8 %.

Kmalu po začetku ustavnega življenja se je začel boj med nacionalnima meščanskima strankama, slovensko in nemško. Na ozemlju kočevskega okraja je bila slovenska stran-

ka prej in bolj organizirana in je pritegnila še del kočevskih volilcev, tako da je imela januarja 1867 v rokah vsa tri poslanska mesta. Toda kranjski deželni zbor je bil zaradi svojega protivladnega nastopa (adrese in volitev v državni zbor s pridržki) razpuščen in pri volitvah marca 1867 se je začel vladni pritisk proti slovenskemu narodnemu gibanju, pritisk, ki je krepil nemško, tako imenovano ustavoverno stranko. Mestni kočevski mandat je takoj osvojila, leta 1877 pa še enega od kmečkih. Vladnega pritiska je bilo konec leta 1879, ko se je Taaffejeva vlada v parlamentu naslonila na slovanske narode in nemške konservativce. Slovenska stranka na Kočevskem je zdaj postala močnejša, je pa poskušala v začetku z blagim nastopom in je šele leta 1887 posegla tudi po mestnem mandatu, tako da je imela, kakor januarja 1867, spet v rokah vsa tri poslanska mesta. Toda slovensko-nemški spopadi so se zdaj brž umaknili v ozadje, v ospredje pa so stopili notranji slovenski. Slovenski meščanski tabor se je proti koncu stoletja razcepil na dve stranki: liberalno (napredno) in klerikalno (katoliško). Na ozemlju kočevskega okraja se je to zgodilo že pri volitvah 1889: tu so odtlej nastopale tri stranke. Za dobo 1889—1901 (deloma 1906) je bila značilna liberalno-nemška koalicija: Kočevjarji so podpirali slovenske liberalne kandidate na kmetih, slovenski liberalci pa niso nastopali proti nemškemu kandidatu v mestnem okraju. Deželnozborska reforma leta 1908 je v mestni kuriji ločila Ribnico od Kočevja in tako zagotovila mestni mandat nemški stranki. V kmečki in splošni kuriji so Kočevjarji pri zadnjih volitvah pred prvo svetovno vojno (1913) večinoma glasovali za gospodujočo stranko na Kranjskem, za Slovensko ljudsko stranko.

Po tem splošnem uvodu si pogledjmo razvoj volitev v vsaki kuriji posebej!

Volitve v kmečki kuriji so bile vse do leta 1898 posredne, to se pravi, da so v vsaki občini volili volilne može, po enega na 500 prebivalcev. Večina občin kočevskega okraja je volila samo po enega volilnega moža, nekatere po dva, tri, štiri ali več, največ nekaj časa občina Kostel (7). Za volilne može so bili voljeni uglednejši kmetje, večkrat tudi duhovniki, sem in tja drugi inteligenti (uradniki, učitelji). Izvoljeni možje so morali na določen dan in uro priti v Kočevje k poslanskim volitvam. Somišljeniki so se dobili in dogovorili o glasovanju že prej, navadno vsaka stranka v svoji gostilni. Volitve so se začele ob napovedani uri, navadno v kakem večjem uradnem prostoru. Najprej so izbrali volilno komisijo, nato se

je začelo glasovanje. Najprej so glasovali člani volilne komisije, potem pa so brali imena volilnih mož po vrstnem redu, kakor so bila zapisana v volilnem imeniku. Vsak poklicanec je moral »z natančno oznako« imenovati tista dva, ki ju je želel za poslanca. Nihče ni bil vezan na prej postavljene kandidate. Ko je bil imenik prebran do konca, so prišli na vrsto zamudniki, ki so se med tem nabrali na volišču. Ko so vsi navzoči oddali svoje glasove, je predsednik zaključil glasovanje, sledilo je še štetje glasov in razglasitev izida.

Volilna udeležba pri volitvah ni bila visoka. Največja je bila pri prvih volitvah leta 1861. Tedaj je znašala na vsem Kranjskem 30 %. V sodnem okraju Velike Lašče je prišlo od 937 volilnih upravičencev glasovat 336 ljudi (slabih 36 %), v sodnem okraju Kočevje od 1810 upravičencev 381 ljudi (21 %). Za ribniški sodni okraj nimamo podatkov.¹ Januarja 1867 so prišli v celem kočevskem volilnem okraju 604 volilci (18 %), marca istega leta 469, leta 1870 416, leta 1871 245. Od teh 245 jih je bilo 109 iz ribniškega sodnega okraja, tu jih je torej prišlo volit 15 %, 52 iz laškega okraja (9 %) in 84 iz kočevskega (7 %). Leta 1877 je udeležba spet porasla na 627: 22 % v laškem okraju, po 18 % v ribniškem in kočevskem. Zatem je spet padala od volitev do volitev: 602 1883, 503 1889, 462 1895,² ko je znašala pravilna udeležba 19 % v ribniškem sodnem okraju, 18 % v laškem, 8 % v kočevskem. Zgodilo se je tudi, da je od vseh upravičencev v občini prišel volit en sam pravililec. Tako je bilo na Gori leta 1870 in 1871. V občini Lužarji v sodnem okraju Velike Lašče (občina je imela 949 prebivalcev in je zato volila dva volilna moža) sta leta 1871 od 55 upravičencev prišla volit dva in se sama izvolila za volilna moža. Pravolitve so bile nezanimive, ker so jih imeli za formalnost — vedelo se je, kdo naj zastopa občino. Včasih je sicer prišlo do sporov in sta se nenadoma pojavila dva nazorska ali osebna tabora. Takrat je v občini volilna udeležba tudi narasla. O taki »visoki« udeležbi lahko govorimo v občini Dolenja vas leta 1870, ko je prišlo glasovat 66 od 143 upravičencev, v občini Velike Lašče (28 od 43) in Podgora (30 od 67) leta 1877, v kmečkem delu občine Ribnica leta 1883 (26 od 62), v občini Velike Lašče leta 1889 (35 od 66) in leta 1895 (38 od 70).

Za kandidate v kmečki kuriji so postavljali inteligente in kmečke ljudi. Vodilni politiki so bili iz vrst inteligence, volilci pa so želeli imeti med poslanci svoje ljudi. V časih političnih stisk in kriz se je večalo število kandida-

tov-domačinov iz kmečkih vrst. To so bili običajno veljavnejši in premožnejši kmetje, ki so imeli razen kmetije tudi še gostilno, trgovino, mesarijo, mlin ali kaj podobnega. Iz volilnih proglašev in seznamov poslancev to navadno ni razvidno, saj so vse večinoma navajali le s splošnim nazivom »posestnik«, ki se je zdel tedaj prav ugleden. Kjer jo je kandidat imel, so radi navajali še župansko funkcijo, znak veljave in pomembnosti: »župan in posestnik« je bila najbolj tehtna navedba. Volilni okraji z dvema poslanskima mestoma so imeli ugodno možnost delitve: eno poslansko mesto kmečkemu človeku, eno poslansko mesto inteligentu. Tega načela se je držala v kočevskem okraju slovenska stranka vse od leta 1873 naprej, pozneje pa tudi katoliška stranka skoraj brez izjeme. Seveda je bilo želeti, da bi bil kandidat iz vrst inteligence na nek način povezan z okrajem, v katerem je kandidiral: da je tam doma ali v službi. Manj potrebno je bilo to, če je stranka dobro obvladovala volilce in se zanašala na njihovo disciplino.

Vladna stranka, kar je do leta 1879 pomenilo nemško liberalno stranko, je zlasti v začetku zelo rada kandidirala okrajne glavarje. »Cemu ravno silijo okrajne glavarje kandidirati?« je razlagal Klun v deželnem zboru 11. oktobra 1878: »Zato, ker vlada z njimi najložje prodre. Veliko županov, načelnikov krajnih šolskih svetov je z okrajnimi glavarji v vedni zvezi. Ti jim zmorejo storiti veliko ljubav, ali pa jih tudi hudo nadlegovati, zato, misli si vlada, si bo vsak volilec premislil, preden se bo hotel zameriti okrajnemu glavarju.«³

Ob prvih volitvah 21. marca 1861 nobena stranka še ni bila organizirana. Z dvotretjinsko večino sta bila izvoljena kočevski okrajni predstojnik Pinder in Franc Kromer, doma iz ribniškega okraja, tedaj sodnik v Celju, pozneje v Gradcu. Zanju so složno glasovali domala vsi slovenski in nemški volilni možje kočevskega in ribniškega sodnega okraja, z duhovniki, ki so bili volilni možje, vred — po svoje in drugače pa so volili volilni možje iz laškega sodnega okraja. Pinder ni v deželnem zboru igral nobene vloge in je že 6. marca 1863 odstopil, Kromer pa se je pokazal kot eden najbolj strupenih nasprotnikov slovenske stranke. 30. aprila 1863 so bile po Pinderjevem odstopu nadomestne volitve. To pot je s slovenske strani kandidiral Luka Svetec, doma iz Podgorja pri Kamniku, 36 let star, tedaj uradnik na kočevskem okraju, že znan slovenski kulturni delavec. Isti slovenski in nemški volilni možje, ki so bili dobri dve leti prej gla-

sovali za Kromerja (novih niso volili), so zdaj glasovali za Svetca. Nekaj dni pozneje so Svetca v Kočevju izbrali še za častnega meščana. V deželnem zboru pa je del nemške stranke v verifikacijski debati zelo ostro, dasi brezuspešno, nastopil proti potrditvi Svetčeve izvolitve, češ da ob času volitev ni bil stalno nastavljen državni uradnik in da zato ni imel aktivne, potemtakem pa tudi ne pasivne volilne pravice.⁴ Pri naslednjih volitvah sta si stali slovenska in nemška stranka v ogorčenem boju nasproti. Na volitvah 26. januarja 1867, 26. 3. 1867, 27. 6. 1870 in 12. 12. 1871 sta zmagovala slovenska kandidata Svetec in Peter Kozler, znameniti avtor zemljevida Slovenije, član kočevarske rodbine, ki je bila doma v Kočevski Reki, pa je v prejšnji generaciji obogatela, se ukvarjala s trgovino in drugimi gospodarskimi dejavnostmi, kupovala velika posestva, grad Ortnek (1820) in Cekinov grad pri Ljubljani (1866), ustanovila v Ljubljani veliko pivovarno, poznejši Union (1867). »Naravna« opredelitev bi bila, če bi slovenski volilni možje glasovali za slovenskega, nemški pa za nemškega kandidata, vendar ni bilo nikdar povsem tako. Nekaj volilcev s te ali one strani se ni hotelo strankarsko opredeliti, pa so glasovali kompromisno: za enega slovenskega in enega nemškega kandidata. Takih je bilo posebno veliko januarja 1867, kar 16 od 92, in sicer 13 iz nemških in mešanih občin, 3 iz slovenskih. Nekateri volilni možje niso prišli na volitve: taka abstinenca je bila praviloma večja na nadomestnih kot na splošnih volitvah, največja pa je bila marca 1867, ko ni prišlo volit kar 12 volilnih mož. Nekaj volilnih mož je običajno potegnilo z nasprotno stranko. V začetku je bilo takih več na nemški strani: januarja 1867 jih je 8 glasovalo za slovenska kandidata, marca samo še eden, pozneje pa nobeden. Zdaj se je začel kazati nemški pritisk. Marca 1867 so se trije slovenski volilni možje obrnili na nemško stran, leta 1870 eden, leta 1871 šest, leta 1873 štiri, leta 1877 pa pet. To je že precej ogrožalo slovensko zmago, ki je bila v letih 1867 do 1870 še kar znatna. Posamezni kandidati so dobili glasov:

	slovenski	nemški
26. 1. 1867	68,65	24,22
26. 3. 1867	47,47	36,36
27. 6. 1870	51,47	36,36

Ko so se 12. decembra 1871 zbrali volilni možje k volitvam, je kazalo, da jih bo 45 glasovalo za slovenska, 44 pa za nemška kandidata. S slovenske strani dva volilna moža nista

prišla, šest pa se jih je obrnilo na nemško stran (iz Loškega potoka, Dan in Jurjevice); najpremožnejšega kmeta iz Jurjevice, Simona Pakiža, so si Nemci celo izbrali za svojega kandidata. Ob tako majhni razliki enega samega volilca je bilo za nemško stranko silno vabljivo poseči še po enem orožju: osporavanju pravice do glasovanja. Volilne komisije so pripuščale volilce k glasovanju in odločale o veljavnosti ali neveljavnosti glasov. Sestavljene so bile iz treh volilnih mož, ki jih je izbral volilni komisar (uradnik, ki je vodil volitve), in štirih, ki so jih izmed sebe izbrali volilci sami, preden so začeli voliti. Volilci so na volitvah, ki jih zdaj opisujemo, izbrali po dva iz vsake stranke, okrajni glavar, ki je bil volilni komisar, pa je vse svoje tri izbral iz nemške stranke, ki je na ta način imela večino v volilni komisiji in je lahko odločala po svoji volji. Da bi pomagala svoji stranki do zmage, trem slovenskim volilnim možem ni pustila glasovati, češ da nimajo voline pravice: dvema ker ju ni bilo v volilnem imeniku občin, ki sta ju izvolili, tretjemu, ker še ni bil trideset let star. Starosti 30 let zakon ni zahteval za volilne može ampak za poslance — volilna komisija je postopala torej nepravilno, toda njeni odločitvi se je bilo treba pokoriti. Zmaga nemške stranke 44 : 42 se je zdela zagotovljena. Toda tudi slovenski volilci so se znašli. »Pogledamo vsakega volilca nam nasprotnega tabora prav pod nos,« piše dopisnik v Novicah, »in najdemo med njimi dva, ktera na videz nista mogla še imeti 30 let. Hitro ju pokličemo pred komisijo in prosimo g. Fladunga (volilnega komisarja), naj pošlje v konskriptionskancelijo, pozvedet starost teh dveh volilcev. In res! Pokazalo se je, da eden je bil star šele 26 let, enemu pa je manjkalo 22 dni do 30. leta.«⁵ Volilna komisija, ujeta v svoje lastne zanke, je morala tudi tema dvema vzeti volilno pravico. Ker sta potem še z nemške strani dva volilca zapustila volišče, ne da bi glasovala, je slovenska stranka zmagala z 42 : 40.

23. septembra 1873 je Svetec sredi najhujšega liberalno-klerikalnega razkola v slovenskem taboru odložil svoje poslanstvo. Pri nadomestnih volitvah 7. novembra 1873 je staslovenska stranka prvič v kočevskem volilnem okraju kandidirala kmečkega človeka. To je bil Primož Pakiž, mlinar v Zamostecu v občini Sodražica. Zmagal je z dvema glasovoma večine (39 : 37). Poslanec je bil odtlej nad trideset let, vse do svoje smrti 28. oktobra 1905. Naslednje volitve so bile 7. julija 1877. Svetec, ki se je zdaj po štirih letih spet vrnil v deželni zbor, ni več kandidiral v kočevskem

okraju, saj z njim tudi, odkar je bil 1864. leta premeščen iz Kočevja, ni imel več posebnih stikov. Poleg Pakiža je zdaj kandidiral Dragotin Rudež, graščak v Gracarjevem turnu in solastnik ribniške graščine. Te volitve za slovensko stranko niso bile več tako uspešne kakor dotedanje. Iz slovenskih občin dva volilna moža nista prišla glasovat, pet se jih je obrnilo na nemško stran (iz Osilnice, Dan in Turjaka), toda to bi še vedno pomenilo zmago 46 : 43. Dva izmed slovenskih volilnih mož (eden iz Loškega potoka, eden iz Jurjevice) pa sta glasovala kompromisno, za slovenskega kandidata Pakiža in za nemškega kandidata Dollhoffa, kočevskega okrajnega glavarja. Ta dva sta bila tudi izvoljena, Pakiž s 46, Dollhoff s 45 glasovi, propadla pa sta Rudež (44 glasov) in drugi nemški kandidat (43). Ob teh volitvah je slovenska stranka protestirala zaradi števila volilnih mož v okraju. Na podlagi objavljenih rezultatov štetja iz leta 1869 so izračunali, da bi moralo biti volilnih mož 78, ne pa 91, da bi jih torej moralo biti v celem okraju 13 manj, od tega 10 v kočevskem sodnem okraju, predvsem v kočevarskih občinah. Po njihovem računu bi imela ob pravilnem številu volilnih mož Pakiž in Rudež 43 in 41 glasov, nemška kandidata pa samo 35 in 33. Nemška stran je odgovarjala, da je bilo volilnih mož tudi že pri prejšnjih volitvah 91, ne da bi bil kdo protestiral, in da se sklicuje slovenski protest na prisotno prebivalstvo, po volilnem redu pa da je določiti število volilnih mož »na podlagi domačega prebivalstva, izkazanega pri zadnjem ljudskem štetju«. ⁶ To je bilo tudi res. Domačih prebivalcev je bilo seveda več kot prisotnih, ker so zraven spadali tudi odsotni domačini, teh pa je bilo ravno med Kočevjarji veliko. Z volilno reformo leta 1884 so vzeli za podlago izračunavanju števila volilnih mož prisotno prebivalstvo. S tem je število volilnih mož v kočevskem volilnem okraju padlo na 81, delež volilnih mož kočevarskih in mešanih občin je padel z 42 %, kolikor je znašal v sedemdesetih letih in pri volitvah 1877, na 38 %. To je zmanjšalo možnosti na uspeh nemških kandidatov — toda v novem političnem položaju po nastopu Taaffejeve vlade število volilnih mož za merjenje slovenskih in nemških sil ni bilo več važno, pač pa bi utegnili staro število volilnih mož koristiti slovenskim liberalcem, ko so dobivali kočevarske glasove.

S Taaffejevo vlado je ponehal nemški pritisk in slovenskih volilnih mož niso več silili nemško glasovati. 9. junija 1883 sta zmagala slovenska kandidata spet z veliko razliko

(60,53 : 35,28). Zdaj poleg Pakiža izvoljeni Rudež pa je že 21. januarja 1885 umrl, star šele 51 let. Njegov naslednik, izvoljen na nadomestnih volitvah 25. avgusta 1885 s 56 : 23 glasovi, je bil Jakob Hren, doma iz Begunj pri Cerknici, tedaj sodnik v Celovcu, ki pa je ostal poslanec samo do naslednjih volitev. Te so bile (4. julija 1889) v kočevskem volilnem okraju že v znamenju ostrega boja med slovenskimi liberalci in klerikalci. Skupni slogaški volilni odbor je sicer še deloval, toda za kandidata je postavil samo Pakiža, drugo mesto pa je pustil odprto. Toda tudi za Pakiža niso vsi glasovali. Zanj so bili samo klerikalci, ki so si poleg njega izbrali za kandidata še Jurija Drobniča iz Sodražice. Liberalci so glasovali za kandidata iz vrst inteligence. To sta bila Franc Višnikar, okrajni sodnik v Ribnici, in Niko Lenček, notar v Velikih Laščah. Liberalni tabor je bil mnogo šibkejši, zanj je glasovalo le 7 volilnih mož iz občin Turjak in Dolenja vas, razen tega pa je 8 volilnih mož iz Dolenje vasi, Ribnice, Jurjevice, Gore in Loškega potoka glasovalo kompromisno, za enega liberalnega in enega klerikalnega kandidata. Klerikalci so imeli na svoji strani 35 volilnih mož, toda odločilo je 31 kočevarskih volilcev, ki so glasovali za slovenska liberalna kandidata. Tako sta bila izvoljena liberalni Višnikar (45) in klerikalni Pakiž (42), propadla pa sta liberalni Lenček (38) in klerikalni Drobnič (37). Na naslednjih volitvah 21. novembra 1895 so postavili klerikalci poleg Pakiža za svojega kandidata kanonika Karla Kluna, svojega vodilnega politika starejše, konservativne smeri, ki je bila zdaj že v zatonu. Klun je bil dotlej poslanec na Gorenjskem, zdaj pa je nastopil v svojem domačem okolju, saj je bil doma v Prigorici v občini Dolenja vas. Na teh volitvah, ki so na Kranjskem pomenile popolno zmago katoliške stranke na kmetih, so postavili liberalci v kočevskem okraju enega samega kandidata, dotedanjega poslanca Višnikarja. Kandidirali so ga proti Pakižu, Kluna pa so sprejemali. Tak način kandidiranja je bil preračunan na nebojevite, kompromisa željne volilce, ki naj bi jim bilo vseh glasovanje za po enega iz vsakega tabora. Načrt pa se ni posrečil. V slovenskih občinah je glasovalo za Višnikarja (in Kluna ali pa samo za Višnikarja) le 6 volilcev iz občin Velike Lašče, Kompolje, Velike Poljane in Loški potok, liberalno je glasovalo tudi 34 kočevarskih volilcev. Vendar je bilo to premalo proti 44 klerikalnim glasovalcem za Kluna in Pakiža, ki sta bila tudi izvoljena. Sredi naslednjega leta je Kluna na zasedanju delegacij v

Budimpešti zadela kap v 55. letu starosti. Dopolnilne volitve 29. oktobra 1896 so spet prinesle zmago s Kočevarji povezanim liberalcem. Višnikar je znova postal poslanec, toda to pot je poleg 30 kočevarskih glasov dobil tudi nekaj več slovenskih kot dotlej: bilo jih je 14, med njimi vseh 6 volilnih mož občine Turjak. Toda to je bila tudi zadnja liberalna zmaga, pa tudi zadnje glasovanje po volilnih možeh. Odslej naprej so glasovali vsi volilni upravičenci direktno, ustno glasovanje pa je bilo zamenjano s tajnim, pisnim, z glasovnicami.

Prve volitve po novem so bile 12. septembra 1901. Klerikalni kandidat je bil poleg Pakiža Franc Jaklič, pisatelj, doma v Dobrepoljah, kjer je bil tudi učitelj in navdušen organizator kmečkih zadrug. Višnikar, ki je bil spet postavljen za edinega liberalnega kandidata, zdaj proti Jakliču, s sprejemanjem Pakiža, je dobil ob udeležbi 67 % 1089 glasov (41 %). Zanj so spet glasovali Kočevarji, v ribniškem sodnem okraju pa je dobil samo 155 glasov proti Jakličevim 598. To je bil zadnji uradni nastop narodno-napredne stranke v kočevskem kmečkem volilnem okraju. Odtlej so nastajale na kmetih nove neklerikalne politične grupacije, ki niso hotele biti liberalne in ki so odklanjale vsako zvezo z meščansko narodno-napredno stranko. Nastopale so z geslom »kmet za kmeta« kot zastopnice kmečkih teženj in koristi. Kandidati teh so se pojavili v volilnem boju kot »samostojni kmečki kandidati«, ustanavljati pa so se začele tudi različne »kmečke« in »samostojne kmečke« stranke. V kočevskem kmečkem volilnem okraju se je ta nova smer pokazala na nadomestnih volitvah po Pakiževi smrti 4. januarja 1906. Klerikalni kandidat je bil to pot profesor Fran Šuklje, dvorni svetnik, nekdanji liberalni politik, ki pa je bil nekaj let prej (1903) izvoljen za državnega poslanca katoliško-narodne stranke in se je zdaj po enajstih letih odsotnosti vračal tudi v deželni zbor. Ob njegovi kandidaturi se je, kakor je pisal Slovenski narod, rodila v kočevskem volilnem okraju kmečka stranka. V njej so se spojili najrazličnejši elementi. Njen organizator in glavni predstavnik je bil Ivan Rus s Hriba v Loškem potoku. V njej je bil »glavni steber slovenstva ob kočevski meji« Turk iz Drage. V njej so bili mnogi, ki so pri prejšnjih volitvah glasovali za klerikalno stranko.⁷ Mednje je spadal tudi kandidat nove kmečke stranke, nekdanji dolgoletni župan občine Sodražica Jurij Drobnič, ki je bil pred dobrimi 16 leti klerikalni kandidat. Šuklje piše v svojih spominih, da so »v

tej volilni borbi... soglasno... nastopili« proti njemu »nemški Kočevarji«, vendar pa to, kakor kaže, ni čisto točno: med Kočevarji je bilo zelo veliko abstinence.⁸ Ob nizki volilni udeležbi (48 %) pa je dobila kmečka stranka razmeroma zelo veliko glasov, 807 proti klerikalnim 1063, torej 43 % in je ogrozila zmago katoliške stranke bolj kakor pri katerih koli drugih volitvah z direktnim glasovanjem. V ribniškem sodnem okraju je dobil Drobnič 372, Šuklje pa 407 glasov.⁹ Ob naslednjih splošnih volitvah 21. februarja 1908 se je Šuklje preselil iz kočevskega volilnega okraja, s katerim itak ni imel nobene zveze, v črnomaljski okraj, odkoder je bil doma njegov oče in kjer se je tudi on sam vedno počutil domačega.¹⁰ Poleg Jakliča je bil zdaj klerikalni kandidat Franc Bartol, novi župan v Sodražici. Kmečka kandidata, ki sta bila ob enem kandidata kratkotrajne »slovenske gospodarske stranke« (z glasilom Nova doba), sta bila Ignacij Merhar, župan v Podgori, in Ivan Rus. Udeležba je znašala samo 51 %. Kočevarji se volitev niso udeležili, liberalno pa je glasovalo 26 % volilnih udeležencev (525 od 1997). Naslednje in zadnje volitve v kmečki kuriji so bile 9. decembra 1913. Medtem je z novim občinskim volilnim redom leta 1910 precej poraslo število volilnih upravičencev: v kočevskem volilnem okraju od 3879 (1908) na 4751¹ (1913) ali za 22 %. Druga novost je bila v tem, da je bila uvedena volilna dolžnost. Volilcu, ki bi brez opravičenega razloga ne prišel glasovat, je grozila kazen od 1 do 50 kron. Za opravičljive razloge so šteli predvsem bolezni volilca ali bolezni v njegovi družini, neodločljive rodbinske zadeve, prometne ovire, uradne in neodločljive poklicne dolžnosti in potovanje izven dežele. Močno dolžnosti volilna udeležba stoodstotna ali blizu stoodstotni. Po podatkih statističnega letopisa¹² je znašala v kmečki kuriji na Kranjskem leta 1913 83 %. Višji ali nižji odstotek je bil odvisen v veliki meri od sestavljanja volilnih imenikov, ki je bilo lahko zelo površno, tako da so bili imeniki polni umrlih ali odseljenih prebivalcev, prav tako pa tudi od večjih ali manjših migracij prebivalstva, ki jih je bilo prav na Kočevskem zelo veliko. Zato je bila udeležba v kočevskem volilnem okraju še precej manjša od povprečne: 74 %. Ker so Jakliča zdaj »premestili« v splošno kurijo, sta bila oba klerikalna kandidata nova: Karel Škulj, doma iz Dobropolj, zdaj kaplan v Ribnici, in Anton Lovšin, posestnik v Jurjevici. Samostojna kmečka kandidata sta bila Ivan Pucelj, mesar in posestnik v Velikih Laščah, po-

znejši vodilni politik Samostojne kmetijske stranke in večkratni minister med obema vojnoma, in Franc Andolšek iz Velikih Poljan. Dobila sta vsak nekaj nad 400 glasov, kar je pomenilo 13 % volilnih udeležencev, poleg tega pa je bilo 425 neveljavnih glasov. Med temi je bilo veliko praznih, veliko pa razveljavljenih. Protiklerikalne glasove so volilne komisije s klerikalno večino rade proglašale za neveljavne. To je bil takrat zelo priljubljen način uničevanja nasprotnikovih glasov. Za neveljavne so zlasti radi proglašali tiste glasove, ki niso »jasno označevali« kandidata. Če je kdo na primer napisal na glasovnico samo Franc Andolšek, je bilo tak glas zelo lahko razveljaviti, češ da ni razvidno, kdo je to, kaj je, odkod je. Treba je bilo napisati »posestnik v Velikih Poljanah«, čeprav je seveda volilna komisija prav dobro vedela, kateri Andolšek je bil poslanski kandidat.

Glavna značilnost deželnozborske volilne reforme iz leta 1908 je bila ustanovitev nove, pete, tako imenovane splošne kurije, v kateri je veljala splošna volilna pravica za vse polnoletne moške (polnoletnost je bila tedaj dosežena s 24. letom) in v kateri so še enkrat lahko glasovali tudi vsi volilci kmečke in mestne kurije. Število deželnih poslancev so dvignili na 50 (49 voljenih), z reformo pa je postalo že naprej jasno, da bo Slovenska ljudska stranka kot zmagovalec v kmečki kuriji (16 poslancev) in v splošni kuriji (10 do 11 poslancev) postala absoluten gospodar kranjskega deželnega zbora, v katerem bo predvidoma poleg njenih še 12 liberalnih in 11 nemških poslancev. Za splošno kurijo so razdelili ozemlje Kranjske na 11 okrajev. V kočevskem so volili, kakor v kmečkem volilnem okraju, prebivalci sodnih okrajev Velike Lašče, Ribnica in Kočevje, toda v celotnem obsegu, torej s trgom Ribnico in mestom Kočevje vred, zraven pa še prebivalci sodnega okraja Zužemberk. Vsega prebivalstva v tem volilnem okraju je bilo 51089 (1910), od tega po občevalnem jeziku 28 % Nemcev. Volilno pravico je imelo 19 % ljudi. Volitve so bile dvakrat: 14. decembra 1908 in 1. decembra 1913. Prve so imele prav nizko volilno udeležbo (34 %). Ker so bili malo pred tem v Ljubljani »septembrski dogodki«, ko je streljalo vojaštvo na slovenske demonstrante, sta obe slovenski stranki sklenili narodno premirje in v Ljubljani ni bilo klerikalnih kandidatur, drugod pa ne liberalnih. Kočevarji se volitev niso udeležili. Izvoljen je bil dr. Vladislav Pegan, doma iz Vipave, advokat v Ljubljani. Na drugih volitvah je veljala volilna dolžnost in je glasovalo 72 % vo-

lilcev, torej še nekaj manj kakor v kmečki kuriji. Kandidat Slovenske ljudske stranke Franc Jaklič, ki je bil dotlej poslanec v kmečki kuriji, je dobil 5487 glasov, samostojni kmečki kandidat Franc Andolšek 983, socialni demokrat Ivan Tokan 62 (od tega v Ribnici 14, v Kočevju 41),¹³ razen tega pa je bilo še 214 razcepljenih in 291 neveljavnih glasov, med njimi večina praznih. Kočevarji so pri teh volitvah (kakor tudi v kmečki kuriji) večinoma glasovali za SLS, gotovo pa je bilo med njimi tudi največ abstinence, saj je veljalo, da so pozimi vedno skoraj vsi odsotni.¹⁴

V mestnem volilnem okraju Kočevje-Ribnica sta bila pri prvih volitvah 26. 3. 1861 dva kandidata: Ivan Kozler, ortneški graščak, Petrov brat, ki pa se je v nasprotju s tem pozneje v deželnem zboru opredelil nemško, in ljubljanski advokat dr. Franc Zupančič (Suppan-tschitsch). Kočevski volilci, ki jih je prišlo glasovat 47, torej nekaj nad polovico (52 %), so večinoma glasovali za Zupančiča (28 : 19), toda odločila je desetorica Ribničanov, ki je prišla v Kočevje na volišče: ti so vsi glasovali za Kozlerja, ki je tako zmagal z enim glasom večine (29 : 28). Za druge volitve 30. januarja 1867 so se Slovenci dobro pripravili: zvišali so število volilnih upravičencev v Ribnici od 44 na 96, tako da jih je bilo več kot kočevskih 71. Kako je bilo to mogoče? Občine so imele praviloma tri volilne razrede, le občine z manjšim številom volilnih upravičencev (davkoplačevalcev) in majhnimi razlikami med davčnimi obveznostmi posameznikov naj bi imele dva volilna razreda. Deželnozborski volilni red je dajal v občinah s tremi volilnimi razredi (taki sta bili tudi ribniška in kočevska) deželnozborsko volilno pravico (poenostavljeno rečeno) vsem tistim, ki so plačevali več kot 10 gld letnega davka, v občinah »z manj kot tremi volilnimi razredi« pa prvima dvema tretjinama občinskih volilcev (razvrščenih po višini davka), kar je pomenilo precej večje število volilnih upravičencev. Ribniška občina je bila velika in je razen trga obsegala še precej vasi. Te so volile v kmečki kuriji, trg sam pa v mestni. Slovenska stranka je pri sestavljanju volilnega imenika za januarske volitve 1867 uporabila metodo, ki so jo v podobnih mešanih občinah poznali že drugod: ker celotna občina nima volilne pravice v mestni kuriji, so proglasili vse trške volilce za posebno enoto z »manj kot tremi volilnimi razredi« in so vpisali v volilni imenik prvi dve tretjini. Na ta način je dobilo deželnozborsko volilno pravico nad 50 ljudi, ki so plačevali manj kot 10 gld davka, in možnost zmage nad kočevski-

mi volilci je postala zelo realna. Na volišče v Kočevje so spravili 71 Ribničanov, ki so glasovali za slovenskega kandidata, ljubljanskega trgovca Franca Ksaverja Souvana. Nemška stranka za svojega kandidata sploh ni oddala glasov, saj je bil poraz očiten. 33 kočevskih volilcev je glasovalo za Souvana. Nove volitve 27. marca 1867 so se končale popolnoma drugače: oblast je proglasila ribniško metodo vpisovanja volilcev za nedopustno in znižala število ribniških volilcev na prvotno višino, tako da je bilo kočevskih spet več (72 : 42). Nemška stranka je zmagala s 44 : 40. Enako je bilo tudi pri naslednjih volitvah v času vladnega protislovenskega kurza (28. 6. 1870, 14. 12. 1871, 22. 11. 1873, 10. 7. 1877). Nemška zmaga je bila zagotovljena, ker je bilo v Kočevju ves čas več volilnih upravičencev kot v Ribnici, ker je bilo v Kočevju tudi več uradnikov in ker so Kočevci volili doma, Ribničani pa so morali potovati v Kočevje. Slovenci so leta 1870 še postavili svojega kandidata, potem pa so prepuščali sovražniku zmago kar brez boja. Pod Taaffejevo vlado se je položaj spremenil. Najprej so Slovenci poskusili s kompromisom: Kočevarji naj bi glasovali za slovenska kandidata v kmečki kuriji, Slovenci pa za nemškega kandidata v mestni. Ta kompromis naj bi pred vsem svetom pričal, »da slovenski in nemški prebivalci na Kranjskem med seboj v lepem porazumljenji žive in da se Nemcem pri nas ne godi krivica, kakor po veliko-nemških listih trobijo nemški hujskalci.«¹⁵ Toda dogovor ni obveljal. Na volitvah v kmečki kuriji je glasovala vsaka stranka po svoje, v mestni pa Slovenci 12. junija 1883 niso prišli na volitve. Po odstopu izvoljenega nemškega kandidata so pri nadomestnih volitvah 26. avgusta 1884 Slovenci prvič po 14 letih nastopili s svojim kandidatom, ljubljanskim trgovcem Francem Fortuno, ki pa je ostal v manjšini (48 : 81). Pri naslednjih nadomestnih volitvah 22. novembra 1887 pa je slovenski kandidat, ribniški sodnik Fran Višnikar zmagal. Ker je z volilno reformo 1884 vsak kraj postal tudi volilni kraj in se je znižal cenz od 10 gld na 5 gld, so glasovali Ribničani zdaj v Ribnici, pa tudi število ribniških volilcev je poraslo. Kočevje je imelo zdaj 106 volilnih upravičencev, Ribnica 90. Udeležba je bila zelo visoka, v Ribnici 88 %, v Kočevju celo 91 %, odločilo pa je to, da so v Ribnici vsi glasovali za Višnikarja (79), v Kočevju pa je dobil nemški kandidat 81, slovenski pa 15 glasov. Toda ta slovenska zmaga, ki je spravila vse mandate mestne kurije v slovenske roke in znižala nem-

ško zastopstvo v deželnem zboru na 10 veleposestniških poslancev, se ni več ponovila. Na vseh treh naslednjih volitvah (8. 7. 1889, 25. 11. 1895, 19. 9. 1901) so nastopili samo nemški kandidati in dobili vsakokrat nadpolovično večino. Kakor so Kočevarji glasovali za slovenske liberalne kandidate v kmečki kuriji, tako so tudi slovenski liberalci v mestni kuriji podprli nemškega kandidata ali vsaj niso nastopili proti njemu. Ta podpora je bila različna: leta 1889 je za nemškega kandidata glasovala večina ribniških volilcev (56 od 93), leta 1895 je dobil v Ribnici 51, leta 1901 pa samo še 37 glasov. Ob volitvah 28. februarja 1908 te zveze ni bilo več. Zato se je tudi v kočevskem mestnem volilnem okraju znova pojavil slovenski liberalni kandidat, isti Višnikar. Toda razmere so bile zdaj precej drugačne kakor v času slovenske zmage pred dvajsetimi leti. Med Ribnico in Kočevjem je bila po štetju 1890 le neznatna razlika v številu prebivalstva: Ribnica je imela 1014, Kočevje pa 1169 ljudi. Tudi razlika v številu volilnih upravičencev je bila majhna, leta 1887 je znašala 16 ljudi. Leta 1910 pa so našteji v Kočevju 2531 prebivalcev, v Ribnici pa skoraj nič več kot pred dvajsetimi leti (1062). Tudi volilnih upravičencev je imelo zdaj Kočevje znatno več. Ob udeležbi 78 % je dobil Višnikar leta 1908 v Ribnici 83 glasov, v Kočevju 7, nemški kandidat pa samo v Kočevju 148, v Ribnici pa še enega. Mestni volilni okraj Kočevje-Ribnica je bil za Slovence izgubljen. Toda to so bile tudi zadnje volitve v njem. Deželnozborna volilna reforma, uzakonjena 26. avgusta 1908, ki je dvignila število deželnih poslancev na 50 in ustvarila splošno kurijo, je razbila dotdanji kočevski mestni volilni okraj. Ribnico je priključila že tako velikemu novomeškemu, kjer je volilo že šest dolenjskih mest, Kočevje pa je volilo odtlej samo zase enega poslanca. Ribnica je odtlej volila v deželni zbor še enkrat, 16. decembra 1913, v času splošne klerikalne ofenzive na mestno kurijo, ki je bila odtlej skoraj brez izjeme v liberalnih rokah. To ofenzivo je omogočala zlasti reforma občinske volilne pravice leta 1910, ki je avtomatično dala tako rekoč vsem davkoplačevalcem tudi deželnozbornsko volilno pravico. Med novimi, revnejšimi volilci je bilo število tistih, ki so jim bile klerikalne misli in zasnove simpatičnejše od liberalnih, precej večje. V vsem dolenjskem mestnem volilnem okraju je še zmagal liberalni kandidat, v Ribnici pa je dobil klerikalni profesor Bogumil Remec en glas več kot liberalni Julij Mazelle (80 : 79).¹⁶ Od 217 volilcev jih je volilo 173 (80 %), torej kljub

volilni dolžnosti manj kakor pa ob slovenski zmagi leta 1887. Volitve 16. decembra 1913 so bile zadnje deželnozborske volitve na ribniškem področju pred prvo svetovno vojno.

OPOMBE

1. Podatki o številu volilnih upravičencev, o volilnih udeležencih in njih glasovanju so izračunali ali prevzeli iz originalnega volilnega materiala, ki ga hrani Arhiv SR Slovenije v Ljubljani. Podatke o volilnem sistemu in volilne rezultate glej v knjigi V. Melik: Volitve na Slovenskem 1861—1918, Ljubljana 1965. — 2. Tako izračunano po originalnem volilnem materialu; po Statistisches Jahrbuch der autonomen Landesverwaltung 1, 1900 438, tako tudi v Volitvah str. 359.

— 3. Obravnave kranjskega dež. zbora 19, str. 195. — 4. Obravnave, seja 2. 3. 1864, str. 6. — 5. Novice 20. dec. 1871. — 6. Obravnave 19, str. 23, 194. — 7. Slovenski narod 2. jan. 1906. — 8. F. Šuklje: Iz mojih spominov, III. del, Ljubljana 1929, str. 101; Slovenski narod 5, 9, 10. jan. 1906. — 9. Slovenski narod 15. jan. 1906. — 10. F. Šuklje: Iz mojih spominov, I. del, Ljubljana 1926, str. 1. — 11. V obravnava 49, priloga 1 in prav tako v Volitvah, str. 359 je navedeno 3675 volilnih upravičencev, kar pa je manj kot leta 1908 in zato po vsej verjetnosti napačno; mnogo bolj verjetna se zdi v Statistisches Jahrbuch der autonomen Landesverwaltung 12, 1914 navedena številka 4751. — 12. Statistisches Jahrbuch der autonomen Landesverwaltung 12, 1914. — 13. Slovenec 1, 2. dec. 1913. — 14. Slovenski narod 5. jan. 1906. — 15. Slovenec 12. jun. 1883. — 16. Slovenec 16. dec. 1913.

PRISPEVEK K ZGODOVINI KOČEVSKÉ ŽELEZNICE

PETER VODOPIVEC

»Hej, kako je pokalo, včeraj po Dolenjskem, doli proti Kočevski zemlji!« je zapisal Slovenski narod 28. septembra 1893. »In prav je bilo tako. Saj takega narodno gospodarskega praznika ne bo slavila iz lepa tamkoišna generacija, sedanja in prihodnja, kakršen je bil včerajšni dan, ko se je otvorila železna cesta... Vesel dan je bil to za celo deželo kranjsko, a še posebej vesel za tiste kraje, katerim prinaša urni hlaçon — to dal Bog in sreča slovenska! — boljše prihodnost, kakor jo bo prinašal čez leto osorej tudi drugemu širnjemu ozemlju naše domovine...«¹

27. septembra 1893 so tako končno slavno odprli prvi odsek t. i. »dolenjskih železnic«: progo iz Ljubljane prek Grosupljega in Ribnice do Kočevja. 1. junija 1894 so nato izročili prometu še glavni del proge, progo od Grosupljega prek Trebnjega do Novega mesta in stranski podaljšek od Novega mesta do Straže.

Zamisel dolenjske železnice je bila v devetdesetih letih, ko so jo (delno uresničili, stara že skoraj tri desetletja.² Leta 1864 se je Kranjska obrtna in trgovska zbornica prvič zavzela za železnico, ki bi Ljubljano prek Dolenjske povezala s Karlovcem in skupaj s predlagano gorenjsko železnico zvezala skrajni severno-zahodni del Kranjske z njenim jugovzhodnim ozemljem. Takšna prometna transverzala bi

po prepričanju članov Kranjske obrtne zbornice ne bila le pomembna vzpodbuda nadaljnjemu razvoju gorenjskega železarstva in hitrejšemu napredku pasivnejših dolenjskih področij, temveč bi koristila najširšim kranjskim in avstrijskim gospodarskim interesom: z njo bi bila odprta nova pot v smeri proti Turčiji in morju (Dalmaciji), ki bi avstrijskemu in kranjskemu gospodarstvu zagotovila povečan izvoz na lavantinska in turška tržišča. Prav izvoz v Levanto, v Turčijo in dalje proti Vzhodu pa je bil po mnenju Kranjske obrtne in trgovske zbornice za nadaljnji razvoj avstrijske in kranjske industrije odločilnega pomena.³

Predlog Kranjske obrtne in trgovske zbornice za gradnjo dolenjske železnice je podprl tudi kranjski deželni zbor in ob koncu šestdesetih let 19. stoletja so nastali prvi načrti za progo od Ljubljane proti Novemu mestu. Kot je znano je prišlo že v teh prvih razpravah o dolenjski železnici do razhajanj ob vprašanju njenega razmerja do južne železnice in hkrati vprašanju trase, saj sta si stala nasproti dva nepomirljiva tabora: prvi, ki je zagovarjal progo po dolini Krke, mimo Auerspergovih obratov na Dvoru in drugi, ki se je zavzemal za progo po temeniški dolini — mimo Trebnjega do Novega mesta. Že ti prvi načrti so omenjali tudi zvezo s Kočevjem, ven-